

ТМ	Г. XXXIII	Бр. 2	Стр. 541 - 549	Ниш	април - јун	2009.
----	-----------	-------	----------------	-----	-------------	-------

UDK 316.356.4(=214.58):001

Оригинални научни рад
Примљено: 22.2.2009.

Рајко Ђурић
Универзитет уједињених нација
Европски центар за мир и развој
Београд

РОМОЛОГИЈА У ПРОЦЕСУ САМООСВЕШЋИВАЊА*

Резиме

У тексту, који је заправо написан као предговор за књигу *На коњу с лаптопом у бисагама* – увод у ромолошке студије Драгољуба Б. Ђорђевића, ромолога и социолога религије са Универзитета у Нишу, аутор одређује појам и предмет ромологије а затим, у кратким цртама, излаже и њен развој од 60-их година прошлога века до данас. Њен предмет истраживања су Роми и њихов живот. То јест, њен предмет је група људи, који по свом етничком и историјском пореклу, социјалним, културним, језичким и другим особеностима и историјској судбини и свести представљају једну посебну друштвену заједницу. Критички се осврнувши на досадашње "резултате" тзв. циганологије и ципсологије, аутор поентира закључком да истраживања која се свде на описивање и тумачење постојећег стања, не доприносе унапређењу наука, нити утичу на промену положаја Рома. Историја наука, нарочито друштвено-историјских, доказала је да "научно поље" није "поље чистих и светих истина". Од Декарта па до данас зна се да мишљено и истраживано стварају деобу између субјекта и објекта. С друге стране, промена стања може се очекивати ако се између истраживача и Рома ствара заједничко поверење у научну истину. Та промена треба да буде у духу једне филозофске поруке, која гласи: "Поверење за поверење, уважавање за уважавање, љубав за љубав." Једна од претпоставки да се то постигне јесте укидање монопола на "научно поље".

Кључне речи: Роми, ромологија, ромистика, ромска филологија, ромска литература

---

rdjuric@beotel.net

* Предговор књизи Драгољуба Б. Ђорђевића – *На коњу с лаптопом у бисагама*. Увод у ромолошке студије – која ће се појавити из штампе крајем ове или почетком следеће године.

Књига проф. др Драгољуба Б. Ђорђевића "На коњу с лаптопом у бисагама" значајан је допринос ромологији, која је још у повоју и у фази конституисања. Да би се читаоцима и широј научној јавности представио тај процес, којем припада и ова Ђорђевићева књига, намеће се потреба да се прво одреди појам и предмет ромологије а затим, у кратким цртама, изложи њен развој.

Назив *ромологија*, која је постала академска дисциплина тек крајем XX века, изведен је од имена народа *Роми* (ромски *Rrom*, сг.; *Rroma*, пл.) и грчке речи *logos*, "реч", "говор", "ум", "умно мишљење и расуђивање" итд. У духу савремених превода, то је, дакле, *логос о Ромима*. (Раније су коришћени називи "циганологија" и "ципсологија". Али, пошто је научно доказано да су ти називи погрешни и политички некоректни, они немају више научну вредност и употребу.) Ромологија је, дакле, слична појмовним називима као што су, на пример, албанологија, индологија, туркологија итд. Њен предмет истраживања су Роми и њихов живот. То јест, њен предмет је група људи, који по свом етничком и историјском пореклу, социјалним, културним, језичким и другим особеностима и историјској судбини и свести представљају једну посебну друштвену заједницу.

Чланови те заједнице, данас грађани многих европских и ваневропских држава, живе по правилу у двоструким друштвеним системима. Ромска заједница, као транснационална, услед тога је поприште различитих друштвених и културних појава, односа и интереса, који могу попримити различити карактер. Ромологија може научно описати, објаснити и разумети те појаве, односе и интересе ромске заједнице у сарадњи са друштвеним наукама, нарочито са социологијом и њеним дисциплинама.

Други задатак ромологије је да реконструише разне појаве и догађаје из историјског и културног живота Рома. Реч је, дакле, о чињеницама који су на одређеним географским и социјалним просторима и у одређеним историјским периодима изазвали конкретне догађаје и подстакли поједине процесе који су, у већој или мањој мери, обележили историјски и друштвени живот Рома и њихову друштвено-историјску свест. Да би постигла максималну конкретност, ромологија је упућена на сарадњу са историјом

Унутар ромологије, ромистика се већ издвојила као посебна академска дисциплина. *Ромистика* истражује језик и ромску литературу у њеној историјској и садашњој појавној форми, документује је и посредује је. Поједностављено казано, она се дели на ромску филологију и ромску литературу. *Ромска филологија* истражује, документује и посредује развој ромског језика од његових почетака до данас. Области истраживања ромске филологије су делови лингвистичких дисциплина као што су фонологија, фонетика, морфологија, синтакса, семантика, прагматика, етимологија, дијалектологија, ис-

торијска лингвистика и социолингвистика. Осим староиндијских, нарочито санскрита, и појединих новоиндијских језика који су у сродству с ромским, ромска филологија узима у обзир још језике који су вршили већи или мањи утицај на ромски. То су, на пример, ирански, јерменски, турски, грчки, словенски језици, румунски итд.

Ромска књижевност истражује се и излаже историјски и по ауторима, а што се тиче њеног садржаја, по врстама, формама, темама и мотивима.

Према томе, ромологија је и мултидисциплинарна и интердисциплинарна академска дисциплина. Њен предмет се састоји из комплекса историјских, друштвених и културних питања и проблема, као и појава које проистичу из интеракције ромске заједнице и њених чланова са светом, у распону од Индије до Европе, и од Европе до ваневропских држава.

Потреба за ромологијом исказана је јавно крајем шездесетих година XX века. Та потреба је проистекла, с једне стране, из теоријске и критичке свести друштвених и историјских наука. С друге стране, она је била резултат тежње и критичке свести самих Рома, који су почели да се у то време организују на европском и међународном нивоу, да критички размишљају о свом друштвеном положају, људским и колективним правима и да се суочавају са холокаустом и његовим последицама, на начин као што су то пре њих чинили Јевреји. Свест о потреби ромологије и њеном научном значају део је, дакле, еманципаторских процеса и свести, која је битна одлика оних филозофских и научних гледишта која виде у истини, слободи и правди темељне и недељиве научне, људске и друштвене вредности.

То је створило претпоставке за критички однос према циганологији и ципсологији. Циганологија, чији је утемељивач био Хајнрих Мориц Готлиб Грелман (1756 – 1804), постала је "научни рам" оне слике о Ромима коју је конструисао расизам. Она је врло брзо постала "служавка" криминологије и криминалистике. У доба нацизма, када су формиран посебни центри за регистрацију и истраживање Рома, од којих су многи упућени у Аушвиц и друге логоре смрти, она се претворила у "криминалну биологију", која је припремала и оправдавала нацистичке злочине. Нажалост, она је опстала и после завршетка Другог светског рата. Поједини циганолози (антрополози, етнологзи, лингвисти итд.) деловали су на немачким универзитетима и у научним институтима све до седамдесетих година XX века!

Ципсологија, утемељена 1888. године у Великој Британији, била је такође под снажним утицајем расизма и расистичке теорије. Започета истраживања објављених књига и студија о Ромима показују да је слика о Ромима била неупоредиво више плод конструкције него научно-истраживачких подухвата.

Ђорђевић се осврће у овој књизи на поједине неистине о Ромима које су проистекле из циганологије и ципсологије. Једна од тих неистина, која се односи на културу Рома, поткрепљена је сведочењем Џудит Окли (2002: 32-33).¹ Реч је, наиме, о мишљењу једног "водећег пољског антрополога", који је – како је цитирано – тврдио да су Роми "народ без културе"(!) Та тврдња, коју су најрадикалније заступали циганолози нацистичког типа, има у крајној линији за циљ да негира припадност Рома људском роду и порекне смисао њиховог живота. Литература о Ромима садржи, нажалост, многе примере који су слични поменутој тврдњи. Поједини етнологи писали су, рецимо, да Роми немају обичаје, моралне и друштвене норме; фолклористи су "доказивали" да немају своје митове и народне приче; музиколози да немају "своју музику"; лингвисти да немају свој језик, итд. Један од истраживача ромског језика, од кога би се то могло најмање очекивати, академик Раде Ухлик написао је у своме тексту "Запажања о ромским гласовима" (1981: 263-264)² чак следеће: "Руку под руку са општом тјелесном дегенерацијом, нарочито мањих, изолованих чергашких ромских заједница, иде, наравно, и дегенерација њихових говорних органа. Кад се томе злу придруже немарност и алкавост којом Роми оштро одударају од своје инородне средине, која је културно уздигнута, онда се не треба чудити што њихов говор у сваком погледу постепено пропада. Упоредо с тиме и наш језик је у њиховим устима исувише често изложен тортури и скраћивању."

Таква и слична "запажања" немају ничег заједничког са науком. Она су израз немоћи сагледавања и решавања научних питања и проблема и последица стереотипа и расистичких схватања. Критичко истраживање таквих и сличних текстова о Ромима задатак су и веома важна тема ромологије.

С друге стране, многи истраживачи ромске културе хватају се у "мишоловку" властите памети. Наиме, они превиђају да има више од 250 дефиниција култура, што убедљиво сведочи да је реч о једном врло сложеном и опсежном појму, у коме се укрштају различита схватања културе, која су израз како различитих теорија, тако учења разних културно-антрополошких школа. Нису при том занемарљива ни разна друга схватања, као ни идеолошки погледи на свет и човека. Међутим, без обзира на различите дефиниције, нико није могао порећи нераскидиву везу између човека и културе, нити је могао да наведе пример народа који је без културе. Али, под утицајем снажно укореваних предрасуда, поједини истраживачи културе

¹ Oukli, Džudit 2002. "Pisanje antropologije u Evropi." *Kultura* (103-104):27-53.

² Uhlik, Rade 1981. *Zapažanja o romskim glasovima (Poseban otisak), Godišnjak - XIX, knj. 17.* Sarajevo: Centar za balkanološka istraživanja, Akademija nauka i umjetnosti BiH.

Рома пружају уверљиве доказе да нису у стању да положе ни тај "испит".

Према дефиницији до које се дошло 1999. године, културу чине четири круга, који су садржани и у култури Рома.

Идући од периферије ка центру, први спољашњи круг чине вештине, производи, ритуали и понашање; други круг обухвата друштвени систем и институције; трећи круг сачињавају веровања, норме, ставови, односи и положаји у једној заједници. И најзад, четврти круг се састоји од главних схватања и вредности. Ти кругови су међусобно повезани и међу њима постоји динамичко дејство.

(У старој Индији знало се такође за четири врсте културе: 1. обрада земље, *кришпхала*, 2. материјална, *артхаврди*, 3. социјална, *аруаврттабхава*, и 4. духовна, *прабудхадхата*).

Пажљиве анализе показују да су у култури Рома, као и у њиховој историји, уочљиве две целине: она која носи печат Индије и она у којој се показују сусрети с разним народима изван Индије. Са појединим од тих народа, они су живели, дуже или краће време. Услед тога, друштвени и културни живот тих народа вршио је утицај на ромску културу. Има примера, који показују и обрнуте процесе, иако су Роми у свим срединама представљали мањину.

Језик и делатности које осмишљавају бивствовање заједнице и представљају смисао њеног постојања и делања непрестани су процес стварања значења и, како доказују најновија научна сазнања, снажно утичу и на културну конструкцију и на културну деконструкцију. То може да се уочи такође на примеру ромске заједнице.

Једно од питања које се тиче субјекта и објекта истраживања у овој књизи гласи: да ли не-Роми (нероми) могу проучавати ромску културу? Истраживање било које културе, што значи и ромске, нужно подразумева да истраживач поседује одговарајућа теоријска и методолошка знања. Поред општих, неопходна су још сазнања примерена предмету истраживања и врстама истраживања. Када је реч о специфичним друштвеним заједницама, истраживачи су израдили читав каталог методских и техничких упутстава. Тога се треба придржавати и приликом истраживања Рома и разних појава из њиховог социјалног и културног живота. Међутим, гледано историјски, то питање јавило се најпре као последица односа већинског друштва према Ромима, а затим због злоупотребе научних истраживања о Ромима, међу којима су и поједина истраживања чији су аутори наведени у Ђорђевићевој књизи.

Кад ромологија изврши попис и анализу свих значајнијих емпиријских истраживања о Ромима, што је њен незаобилазан задатак, прошириће се и обогатиће се методолошка сазнања и свест о конкретном предмету. Јер, осим оних "истраживања" која су припремала и оправдавала геноцид, преко оних која су обнављала и ширила расне

предрасуде о њима, па до оних која су коришћена за репресивне сврхе и циљеве – која су анализирали савремени научници Немачке и других појединих земаља – постоје, како показују библиографске радове, и разна друга истраживања. За нека од тих истраживања, може се са сигурношћу рећи, имају научни значај и вредност. Међутим, има и таквих која су и научни и друштвени промашај. Уосталом, "посматрање посматраног" постао је нов методолошки захтев и потреба у друштвеним и духовним наукама, чега мора бити свесна и ромологија.

Истраживања која се свде на описивање и тумачење постојећег стања, не доприносе унапређењу наука, нити утичу на промену положаја Рома. Историја наука, нарочито друштвено-историјских, доказала је да "научно поље" није "поље чистих и светих истина". Од Декарта па до данас зна се да мишљено и истраживано стварају деобу између субјекта и објекта. С друге стране, промена стања може се очекивати ако се између истраживача и Рома ствара заједничко поверење у научну истину. Та промена треба да буде у духу једне филозофске поруке, која гласи: "Поверење за поверење, уважавање за уважавање, љубав за љубав." Једна од претпоставки да се то постигне јесте укидање монопола на "научно поље". Јер сваки монопол, па и монопол на "научно поље" може бити штетан. Међутим, то ће бити могућно тек кад друштвено биће почне да одређује на исти начин и у истој мери и свест Рома и не-Рома (нерома).

С обзиром на то да се у овој књизи наводи и мишљење аутора овог предговора, приморан сам да у вези с тим посветим пажњу и питању које се односи на реконструкцију ромске културе.

То питање, поменуто и на почетку овог предговора, проистиче из Хегеловог става: "Што ми јесмо, ми смо то уједно и историјски." Многи културолози и истраживачи културе, који прихватају филозофско гледиште по којем је историчност једна од битних ознака структуре људске егзистенције, предуслов и поприште целокупног људског деловања и спознавања, настоје да докуче историјске претпоставке културних делања и појава у садашњости и наслуте њихове последице по будућност једне заједнице. Реконструкција која се предузима има за циљ да сагледа свет живота заједница, који конституишу предмети и средства њене делатности, друштвени односи, идеје и вредности, симболичка репрезентација која омогућава комбинацију и решавање проблема, ефективна комуникација, која ствара и развија значења и самосвест итд. То омогућава да се боље објасне и разумеју модели који се (само)репродукују и опстају, као и варијетети који се појављују у крилу ромске заједнице. Захваљујући томе, идентитет, који већ по дефиницији подразумева и обухвата разлику, има не метафизичко, већ историјско и социјално-културно значење. Што значи, идентитет није само оно што је створено у про-

шлости и наслеђено предајом – како сматрају представници приморадиализма у његовим разним варијантама (есенцијални, сроднички итд.), нити последица и резултат непрестаних промена и конструкција – како доказују представници перениализма и конструктивизма – већ свеукупни историјски и друштвени процес, заједно са пољем могућег у којем се на најочигледнији начин сустичу опште, посебно и појединачно. Због тога је разарање идентитета једног народа истовремено разарање његове човечности, почев од оне која се обликовала у његовој прошлости, тако оне могуће, која би се развијала у његовој будућности. Укратко, реч је о културном геноциду, који је истовремено сведочанство и о жртви и о починиоцу.

Иако су у Другом светском рату преживели холокауст као и Јевреји, Роми су, на жалост, и даље суочени са опасношћу од културног геноцида. То питања, које је тек дотакнуто у литератури о Ромима, једно је од незаобилазних тема ромологије и њених дисциплина.

Заједница Рома препознаваће путеве заједничког живота и моћи ће да се оспособљава за интеграцију само у мери у којој се у владајућим друштвима буду отварале могућности и стварали услови за слободу, правду и сигурност. Међутим, они су и данас, како су констатовали многи социолози, европска етнокласа. На основу бројних анализа, може се рећи да су Роми најверљивији пример да је историја сваког европског друштва не само историја класних борби, како је објаснио Маркс, већ и историја расних борби. Наиме, њихов положај не одређују само чиниоци који имају суштинску улогу у формирању класа и слојева у класним друштвима, већ пре свега расна дискриминација. Почев од XIV века па до данас, последице расне дискриминације, тј. антициганизма снажно обележавају све области њиховог живота, почев од места и услова становања, снабдевања животним намирницама и задовољавања осталих потреба, послова које обављају, образовања, учешћа у друштвеном животу, заступљености у друштвеним институцијама и установама, све до места сахрањивања. Укратко, може се сасвим јасно видети да су Роми од колевке па до гроба, нарочито у Европи, жртва расизма и расне дискриминације.

Биће те етнокласе изражава суштинске недостатке и противречности европских друштава, у распону од економије, преко политике и права, па до религије и морала. Свеједно да ли су друштва у којима Роми живе привредно развијена или неразвијена, са изграђеном правном државом и демократским системом или без тога, модерна или традиционална, вишепартијска или једнопартијска итд., њихов се положај и углед једва разликују.

Укидање расне дискриминације и сегрегације један је од суштинских предуслова за интеграцију Рома у европска друштва. Уместо досадашње "заштите" те националне мањине – што је у суштини

израз патернализма, који је само друго лице расизма – неопходно је политичко признање и гаранција њихових колективних права у уставима и законима држава у којима живе, као и увођење посебних афирмативних мера и контролних механизма у циљу њихове несметане и свесне социјалне интеграције. С друге стране, снажна непријатељска моћ у лику национализма која је запосела многе европске државе, и појава неофашизма и неонацизма, који доприносе да пропаганда има снажнији "објективитет" од научности – што је код великог броја европских грађана створило убеђење да моћ и рат имају већи значај и вредност од мира и среће и да је тоталитарни поредак бољи од демократског – претња су за многе националне мањине, посебно за Роме, али и за Европу и њену будућност. У садашњим условима, само Европа и њене институције могу бити ефикасна заштита од тих претњи и опасности, и, с друге стране, гарант за одговорну реализацију процеса интеграције Рома у европска друштва. Зато ће бити потребан нови концепт европске политике о Ромима, који све више виде "своју кућу" у Европи, у којој – не само због искуства из прошлости, већ иначе – људска права и права националних мањина морају бити светиња.

Роми су тако постали један од примера који показује да разумевање није само незаобилазан метод духовних наука, већ и насупрот потреба просвећеног друштва и демократске и одговорне политике. Ти разлози и потребе приближавају ромологију европској етнологији и социологији, које трагају за новим социјалним и културним поретком на старом континенту.

Један од битних услова и врло важна претпоставка за развој новог европског мишљења су одстрањење расних и колонијалних концепата и стварање модела који доприносе и унапређују заједнички живот у свим његовим аспектима. Без кључа новог европског мишљења нечовечност може имати и даље осигурану будућност, што би био нови пораз Европе, њених народа и њихових култура.

У томе видим значај и вредност ове Ђорђевићеве књиге, у чијем наслову реч "лаптоп" треба схватити као метафору, која симболички означава почетак те заједничке будућности, која – поновићу још једном – нипошто не сме бити отисак оних копија које су произвеле раније "машине" за копирање.

Rajko Đurić, Beograd

ROMOLOGY IN THE PROCESS OF BECOMING SELF-AWARE

Summary

In the text, which is, in fact, written as a foreword to the book *On a Horse with a Laptop in Saddlebags – An Introduction to Romological Studies* by Dragoljub B. Đorđević, a romologist and sociologist of religion at the University of Niš, the author establishes the concept and subject-matter of Romology, and afterwards, displays concisely its development from the 1960s up till now. Its subject of research are Roma and their life, that is, its subject is a group of people, who according to their ethnic and historical origins, social, cultural, linguistic and other characteristics and historical fate and consciousness represent a single specific social community. By addressing critically the former "results" of so-called Ciganology and Gypsology, the author makes the point with a conclusion that the research which boils down to describing and interpreting the actual state does not contribute to the improvement of the sciences, nor does it influence any changes in the position of Roma. The history of sciences, especially socio-historical ones, has proved that the "scientific field" is not a "field of pure and sacred truths". From Descartes until today, it has been known that the thought about and the researched create a division between the subject and the object. On the other hand, the change of things can be expected if a mutual trust in the scientific truth is created between researchers and Roma. That change should be in the spirit of a philosophical message, which reads: "Trust for trust, respect for respect, love for love." One of the preconditions for reaching such a goal is the abolition of monopoly on the "scientific field".

Key Words: Roma, Romology, Romistics, Romani Philology, Romani Literature